

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ - 101
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

Σύρος και Ερμούπολη

Συμβολές στην ιστορία του νησιού, 15^{ος}-20^{ός} αι.

ΑΘΗΝΑ 2008

Σύρος και Ερμούπολη

Συμβολές στην ιστορία του νησιού, 15^{ος}-20^{ός} αι.

Επιμέλεια

Χριστίνα Αγριαντώνη, Δημήτρης Δημητρόπουλος

ΑΘΗΝΑ 2008

ΕΝΑ ΣΥΡΙΑΝΟ ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ 19^{ου} ΑΙΩΝΑ

Το Αρχείο του Δήμου Άνω Σύρου περιέχει μια πλούσια συλλογή κοινοτικών, νοταριακών και άλλων τεκμηρίων της εποχής της οθωμανικής κυριαρχίας. Ανάμεσα στα υλικά αυτά περιλαμβάνονται και δύο κτηματολόγια του νησιού, πολύτιμες πηγές γνώσης για τη συγκρότηση της συριανής κοινωνίας. Εδώ θα μας απασχολήσει το ένα από αυτά –το ύστερο χρονικά– και οι πληροφορίες που παρέχει για τα τοπωνύμια της Σύρου, τους ανθρώπους της και τις περιουσίες τους στο πέρασμα από τον 18^ο στο 19^ο αιώνα και μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης.¹

Καταρχήν δυο λόγια για την ίδια την πηγή. Πρόκειται για έναν ογκώδη χειρόγραφο κώδικα, 280 πυκνογραμμένων μεγάλου μεγέθους φύλλων, στον οποίο καταγράφεται το σύνολο των κατοίκων της Σύρου που διαδέχονται φορολογητέα ακίνητη περιουσία. Ο κώδικας δεν φέρει μια συγκεκριμένη ημερομηνία σύνταξης, διότι αποτελούσε για μακρό διάστημα ένα εν συνεχή χρήσει κοινοτικό κατάστιχο. Το χρονικό ανάπτυγμα του καταστίχου εκτείνεται από τη δεκαετία του 1790 μέχρι τα χρόνια της Επανάστασης του 1821, οι πιο πρόσφατες δε εγγραφές εντοπίζονται στα έτη 1830-1831. Συνεπώς, το κατάστιχο καλύπτοντας διάστημα σαράντα περίπου χρόνων, σταματά ακριβώς στην κρίσιμη φάση της μαζικής έλευσης προσφύγων στη Σύρο και των απαρχών της Ερμούπολης. Απαριθμεί λοιπόν τους προ των γεγονότων της Επανάστασης κατοίκους του νησιού, δεν ενσωματώνει όμως το κύμα των νέων κατοίκων στις σελίδες του, καθώς οι εγγραφές που αφορούν τους τελευταίους είναι λιγιστές και σποραδικές. Ας σημειωθεί ότι ο παλαιότερος συριανός κώδικας που αναφέρθηκε παραπάνω φέρει εγγραφές που χρονολογούνται στην περίοδο 1755-1775, καθώς όμως έχουν απολεσθεί αρκετά φύλλα του, δεν γνωρίζουμε εάν ήταν ο αμέσως πριν χρησιμοποιούμενος από τις κοινοτικές αρχές.²

1. Την ύπαρξη του κτηματολογίου εντόπισα από τον κατάλογο του Αγ. Τσελίκου, «Κατάλογοι και αναγραφές χειρογράφων και αρχείων. 1 Ιστορικό Αρχείο Δήμου Άνω Σύρου», *Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου*, τ. Δ', Αθήνα 1988, σ. 71 (χειρόγραφο αρ. 157). Τον ευχαριστώ και από εδώ θερμά για την παραχώρηση για μελέτη του σχετικού μικροφίλμ, που βρίσκεται στο Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος.

2. Τον κώδικα αυτό μελέτησε η Ελένη Παπαμακαρίου στο πλαίσιο μεταπτυχιακής εργα-

Ο τρόπος που έχει συνταχθεί ο κώδικας είναι ο ακόλουθος. Οι συντάκτες του καταστίχου –και λέγω συντάκτες διότι εμφανώς διακρίνονται περισσότερα του ενός χέρια– είχαν ανοίξει για κάθε καταγεγραμμένο Συριανό μία μερίδα ακίνητης περιουσίας, στην οποία δηλώνονταν όσα ακίνητα είχε τη στιγμή εγγραφής του, κατόπιν δε συμπληρώνονταν σταδιακά οι ενδεχόμενες νέες προσκτήσεις. Τα ακίνητα αγαθά προσδιορίζονται μόνον μέσω του τόπου που βρίσκονταν. Η κάθε εγγραφή ακινήτου συνοδεύεται από έναν αριθμό, που αντιστοιχεί στη φορολογική υποχρέωση του ακινήτου, χωρίς όμως να συνιστά χρηματικό ποσό. Αποτελεί μάλλον μια φορολογική μονάδα, έναν αριθμό που επέτρεπε ευκολότερα τον προσδιορισμό του φόρου σε χρήμα.

Η κάθε μερίδα είναι χρωμένη σε ένα πρόσωπο, τον αρχηγό του νοικοκυριού. Τα πρόσωπα καταγράφονται με αλφαθητική σειρά με βάση το βαπτιστικό τους όνομα. Μετά το πέρας των λαϊκών, έπονται 63 ιερείς του νησιού. Ακόμη 25 μερίδες ανήκουν σε ναούς ή άλλα εκκλησιαστικά ιδρύματα, τα οποία στη Σύρο –με εξαίρεση την Καθολική Επισκοπή– φέρονται κάτοχοι σχετικά ολιγάριθμων περιουσιακών στοιχείων. Δεν εντοπίζεται επίσης στο κτηματολόγιο η ύπαρξη κάποιας πλούσιας, με εκτεταμένη περιουσία μονής, όπως συμβαίνει σε άλλες υπό οθωμανική κατοχή περιοχές. Οι μερίδες που είναι χρωμένες σε γυναίκες ανέρχονται σε 158, ξεπερνώντας το 10% του συνόλου, περιλαμβάνουν όμως κατά μέσο όρο λιγότερα ακίνητα από εκείνες των ανδρών.

Στο τέλος του καταστίχου μια σειρά από φύλλα είναι αφιερωμένα και πάλι σε εγγραφές λαϊκών, με διαταραγμένη όμως αλφαθητική σειρά και με έντονα τα σημάδια ότι πρόκειται για νεότερες προσθήκες ή συμπληρώσεις. Ας σημειωθεί ότι η αποκατάσταση των μερίδων που περιλαμβάνονται στο κατάστιχο παρουσιάζει αρκετές δυσχέρειες που οφείλονται κυρίως στο γεγονός ότι αποτελούσε ένα εργαλείο καθημερινής χρήσης για τις κοινοτικές αρχές. Οι συνεχείς μεταβολές και προσθήκες στις οικογενειακές μερίδες ανάγκαζαν λοιπόν συχνά τους συντάκτες του είτε να στριμώχνουν τα γράμματά τους σε μικρές επιφάνειες χαρτιού είτε να συνεχίζουν τη μερίδα κάποιων προσώπων σε επόμενα ή και προηγούμενα φύλλα, όπου μπορούσαν να εξοικονομήσουν λίγο χώρο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η συγκρότηση του τελικού σώματος των οικογενειακών μερίδων να προκύπτει από

σίας που πραγματοποίησε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης με τίτλο «Βαπτιστικά και οικογενειακά ονόματα της Σύρου, μέσα από ένα κτηματολόγιο του 18ου αιώνα», δακτυλ. εργασία, Ρέθυμνο 2007.

... .. 1 ... .. 2 ... .. 3 ... .. 4 ... .. 5 ... .. 6 ... .. 7 ... .. 8 ... .. 9 ... .. 10 ... .. 11 ... .. 12 ... .. 13 ... .. 14 ... .. 15 ... .. 16 ... .. 17 ... .. 18 ... .. 19 ... .. 20 ... .. 21 ... .. 22 ... .. 23 ... .. 24 ... .. 25 ... .. 26 ... .. 27 ... .. 28 ... .. 29 ... .. 30 ... .. 31 ... .. 32 ... .. 33 ... .. 34 ... .. 35 ... .. 36 ... .. 37 ... .. 38 ... .. 39 ... .. 40 ... .. 41 ... .. 42 ... .. 43 ... .. 44 ... .. 45 ... .. 46 ... .. 47 ... .. 48 ... .. 49 ... .. 50 ... .. 51 ... .. 52 ... .. 53 ... .. 54 ... .. 55 ... .. 56 ... .. 57 ... .. 58 ... .. 59 ... .. 60 ... .. 61 ... .. 62 ... .. 63 ... .. 64 ... .. 65 ... .. 66 ... .. 67 ... .. 68 ... .. 69 ... .. 70 ... .. 71 ... .. 72 ... .. 73 ... .. 74 ... .. 75 ... .. 76 ... .. 77 ... .. 78 ... .. 79 ... .. 80 ... .. 81 ... .. 82 ... .. 83 ... .. 84 ... .. 85 ... .. 86 ... .. 87 ... .. 88 ... .. 89 ... .. 90 ... .. 91 ... .. 92 ... .. 93 ... .. 94 ... .. 95 ... .. 96 ... .. 97 ... .. 98 ... .. 99 100	... .. 1 ... .. 2 ... .. 3 ... .. 4 ... .. 5 ... .. 6 ... .. 7 ... .. 8 ... .. 9 ... .. 10 ... .. 11 ... .. 12 ... .. 13 ... .. 14 ... .. 15 ... .. 16 ... .. 17 ... .. 18 ... .. 19 ... .. 20 ... .. 21 ... .. 22 ... .. 23 ... .. 24 ... .. 25 ... .. 26 ... .. 27 ... .. 28 ... .. 29 ... .. 30 ... .. 31 ... .. 32 ... .. 33 ... .. 34 ... .. 35 ... .. 36 ... .. 37 ... .. 38 ... .. 39 ... .. 40 ... .. 41 ... .. 42 ... .. 43 ... .. 44 ... .. 45 ... .. 46 ... .. 47 ... .. 48 ... .. 49 ... .. 50 ... .. 51 ... .. 52 ... .. 53 ... .. 54 ... .. 55 ... .. 56 ... .. 57 ... .. 58 ... .. 59 ... .. 60 ... .. 61 ... .. 62 ... .. 63 ... .. 64 ... .. 65 ... .. 66 ... .. 67 ... .. 68 ... .. 69 ... .. 70 ... .. 71 ... .. 72 ... .. 73 ... .. 74 ... .. 75 ... .. 76 ... .. 77 ... .. 78 ... .. 79 ... .. 80 ... .. 81 ... .. 82 ... .. 83 ... .. 84 ... .. 85 ... .. 86 ... .. 87 ... .. 88 ... .. 89 ... .. 90 ... .. 91 ... .. 92 ... .. 93 ... .. 94 ... .. 95 ... .. 96 ... .. 97 ... .. 98 ... .. 99 100	... .. 1 ... .. 2 ... .. 3 ... .. 4 ... .. 5 ... .. 6 ... .. 7 ... .. 8 ... .. 9 ... .. 10 ... .. 11 ... .. 12 ... .. 13 ... .. 14 ... .. 15 ... .. 16 ... .. 17 ... .. 18 ... .. 19 ... .. 20 ... .. 21 ... .. 22 ... .. 23 ... .. 24 ... .. 25 ... .. 26 ... .. 27 ... .. 28 ... .. 29 ... .. 30 ... .. 31 ... .. 32 ... .. 33 ... .. 34 ... .. 35 ... .. 36 ... .. 37 ... .. 38 ... .. 39 ... .. 40 ... .. 41 ... .. 42 ... .. 43 ... .. 44 ... .. 45 ... .. 46 ... .. 47 ... .. 48 ... .. 49 ... .. 50 ... .. 51 ... .. 52 ... .. 53 ... .. 54 ... .. 55 ... .. 56 ... .. 57 ... .. 58 ... .. 59 ... .. 60 ... .. 61 ... .. 62 ... .. 63 ... .. 64 ... .. 65 ... .. 66 ... .. 67 ... .. 68 ... .. 69 ... .. 70 ... .. 71 ... .. 72 ... .. 73 ... .. 74 ... .. 75 ... .. 76 ... .. 77 ... .. 78 ... .. 79 ... .. 80 ... .. 81 ... .. 82 ... .. 83 ... .. 84 ... .. 85 ... .. 86 ... .. 87 ... .. 88 ... .. 89 ... .. 90 ... .. 91 ... .. 92 ... .. 93 ... .. 94 ... .. 95 ... .. 96 ... .. 97 ... .. 98 ... .. 99 100

συμπτύξεις και ταυτίσεις προσώπων, οι οποίες θα ήταν δύσκολο να επιτευχθούν χωρίς τη βοήθεια που παρέχει πλέον η χρήση ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων. Κλείνοντας την περιγραφή του περιεχομένου του κώδικα να σημειώσουμε ότι ανάλογου χαρακτήρα και χρήσης κοινοτικά τεκμήρια έχουν διασωθεί και από άλλα νησιά των Κυκλάδων. Έχουν παρουσιαστεί και μελετηθεί για παράδειγμα ομόλογα κατάστιχα του 6' μισού του 18^{ου} αιώνα από τη Σέριφο, του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα από τη Μύκονο, των αρχών του 19^{ου} αιώνα από την Άνδρο, της ίδιας εποχής από την Τήνο.³ Τα κατάστιχα αυτά παρουσιάζουν ομοιότητες και διαφορές τόσο στη μέθοδο καταγραφής όσο και στον πλούτο πληροφοριών που παρέχουν.

Νομίζω όμως ότι μια σημαντική διάκριση αφορά τον τρόπο που διαχειρίζονται τον χρόνο. Υπάρχουν έτσι κατάστιχα που αποτελούν καταγραφές της ακίνητης περιουσίας των νοικοκυριών ενός νησιού σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Τα κατάστιχα αυτά θα λέγαμε ότι με ένα τρόπο «παγώνουν» το χρόνο σε ένα χρονικό σημείο και δεν παρακολουθούν τις μεταγενέστερες μεταβολές που οφείλονται είτε στην αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος των ακινήτων είτε στο θάνατο κάποιων από τα πρόσωπα που περιλαμβάνουν.⁴ Σε δεύτερη ομάδα καταστίχων –στην οποία ανήκει και αυτό της Σύρου που μας απασχολεί εδώ– οι συντάκτες τους προσπαθούν να παρακολουθήσουν τις μεταβολές στις ιδιοκτησίες των εγγεγραμμένων, εκκινώντας από ένα χρονικό σημείο που εκλαμβάνεται ως αφετηρία.⁵ Το σημείο αυτό όμως δεν είναι κοινό για όλους τους εγγεγραμμένους, καθώς νέοι φορολο-

3. Βλ. Ευτυχία Λιάτα, *Η Σέριφος κατά την Τουρκοκρατία (17ος-19ος αι.)*, Αθήνα 1987. Sevasti Lazari, *Economies et sociétés des îles de la mer Egée pendant l'occupation ottomane. Le cas de Myconos*, δακτ. διδακτορική διατριβή, Paris I Pantheon-Sorbonne, Παρίσι 1989· Δ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος τον 17ο αιώνα. Γαιοκτητικές σχέσεις και οικονομικές συναλλαγές*, Αθήνα 1997· Δ. Πολέμης, «Σημειώματα. 5. Το κτηματολόγιον της Άνδρου», Πέταλον 3 (1982), 229-232· Δ. Σοφιανός, «Κτηματολογικό και φορολογικό κατάστιχο της Τήνου του Α' μισού του 19^{ου} αιώνα (ΚΩΔ. ΕΒΕ 1361). Η σημασία του ως πηγής ιστορικών και άλλων πληροφοριών», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 17 (2000), 30-108.

4. Τον τύπο αυτό σύνταξης ακολουθούν κατάστιχα κεφαλικού φόρου ή κατάστιχα καταγραφής φόρου των ακινήτων, των προβάτων ή άλλων υποχρεώσεων όπως των μελαχικών. Σημαντικός αριθμός τέτοιων καταστίχων έχουν σωθεί από τα νησιά Μύκονο και Πάτμο (βλ. αντιστοίχως τους καταλόγους των σχετικών αρχείων: Κ. Διαμάντης, «Κατάλογος της αρχαικής συλλογής Μυκόνου», *Επετηρίς Γενικών Αρχείων του Κράτους*, τ. 16, Αθήνα 1977, σ. 100-120· Β. Παναγιωτόπουλος, «Αρχείο Μονής Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου (Ταξινόμηση και φωτογράφιση)», *Ο Ερασιστής* 3 (1965), 145-156.

5. Βλ. για την ανάλογη περίπτωση ενός μυκονιάτικου καταστίχου με όμοια χαρακτηριστικά Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος*, σ. 41-82.

γούμενοι –παιδιά των προγενέστερων ή νέοι κάτοικοι– προστίθενται σε αυτό, κατά τα χρόνια που οι κοινοτικές αρχές το διατηρούσαν σε ισχύ.

Το τεκμήριο αυτό –όπως βέβαια και άλλα προγενέστερα συριανά φορολογικά κατάστιχα– προσφέρεται για τη μελέτη πολλών θεμάτων που σχετίζονται με τη συγκρότηση της προεπαναστατικής κοινωνίας της Σύρου. Στο κείμενο αυτό θα ήθελα να παρουσιάσω κάποιες σκέψεις που δημιουργούνται από την αποδελτίωσή του, οι οποίες όμως βρίσκονται από υπό διαμόρφωση καθώς η επεξεργασία και η μελέτη του απέχει από την ολοκλήρωσή της.

Τα πρόσωπα

Στο κατάστιχο περιλαμβάνονται συνολικά 1.443 οικογενειακές μερίδες. Ο αριθμός αυτός αφορά το σύνολο των μερίδων που δημιουργήθηκαν κατά τα σαράντα περίπου χρόνια που ήταν εν χρήσει, δηλαδή περιλαμβάνει όσα πρόσωπα καταγράφηκαν κατά την έναρξη ισχύος του, όσα προστέθηκαν στην πορεία, και όσα διαγράφηκαν στα χρόνια που μεσολάβησαν. Συνεπώς ο αριθμός αυτός δεν προσφέρεται για αναγωγές στον πληθυσμό του νησιού, μέσω πολλαπλασιασμού του με κάποιον οικογενειακό συντελεστή. Από την άλλη πλευρά όμως δεν έρχεται και σε σύγκρουση με άλλες μαρτυρίες του τέλους του 18^{ου} και των αρχών του 19^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τις οποίες ο πληθυσμός μεν του νησιού ανερχόταν σε 4.000 με 4.500 χιλιάδες κατοίκους, ενώ οι φορολογικές μονάδες που καταμετρώνται από κατάστιχα κεφαλικού φόρου ή άλλα φορολογικά τεκμήρια που καταγράφουν τους υπόχρεους καταβολής φόρου σε μια δεδομένη χρονιά, φαίνεται να κινούνται περί τις 750.⁶

Η εξέταση των οικογενειακών ονομάτων των προσώπων που ήταν χρεωμένα με φορολογικές μερίδες δίνει ενδιαφέροντα στοιχεία. Συνολικά στο κατάστιχο εντοπίστηκαν 145 επώνυμα Συριανών, από τα οποία τα 81 εμφανίζονται μόνο μία φορά (βλ. εδώ, παράρτημα Α και Β). Κάποια από αυτά τα τελευταία παρουσιάζουν προβλήματα ανάγνωσης και συνήθως πρόκειται για κατόχους μικρού αριθμού ακινήτων. Υπάρχουν επίσης λίγα πρόσωπα που έχουν έλθει στη διάρκεια της Επανάστασης, σε αυτούς όμως θα έχουμε την ευκαιρία να επανέλθουμε.

Επιστρέφουμε λοιπόν στους προ της Επανάστασης κατοίκους του νησιού. Καταρχήν στη Σύρο, σε αντίθεση με άλλες περιοχές του ελληνικού χώρου την ίδια αυτή εποχή, τα επώνυμα εμφανίζονται διαμορφωμένα και

6. Βλ. τα σχετικά στοιχεία Δ. Δημητρόπουλος, *Μαρτυρίες για τον πληθυσμό των νησιών του Αιγαίου, 15ος - αρχές 19ου αιώνα*, Τετράδια Εργασίας ΚΝΕ/ΕΙΕ 27, Αθήνα 2004, σ. 227-231.

σταθερά. Γενικά θα λέγαμε ότι είναι οικογενειακά ονόματα ιδιότυπα και μάλλον σπανίως εντοπιζόμενα στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο, ικανός αριθμός από τα οποία έχει λατινική ρίζα, απηχώντας παλαιότερη εγκατάσταση εποίκων από τη Δυτική Ευρώπη, την εποχή της Λατινικής κυριαρχίας (μια μικρή γεύση τους παρέχει το γράφημα 1, ενώ το σύνολο των ονομάτων καταγράφεται στον κατάλογο ονομάτων του παραρτήματος Α).⁷ Πρόκειται μάλιστα για επώνυμα που δεν προέρχονται από βαπτιστικά ονόματα –πρακτική συνήθης σε περιοχές με χαλαρή οικογενειακή μνήμη, όπως οι ελληνικές.⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι, ενώ για παράδειγμα σε ένα άλλο νησί, την Πάτμο, τα οικογενειακά ονόματα που προέρχονται από βαπτιστικά αποτελούν την πλειονότητα,⁹ στο κατάστιχο της Σύρου περιορίζονται σε τριάντε τέσσερα, τα οποία μάλιστα έχουν ασθενική παρουσία (πρόκειται για επώνυμα όπως: Περής, Χριστόδουλος, Βλάσης κ.ά.). Ας σημειωθεί επίσης ότι ορισμένα επώνυμα, που φαινομενικά θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πατρωνυμικά, δεν εντάσσονται στην κατηγορία αυτή. Παραδείγματος χάριν το σύννηδες επώνυμο «Στέφανος», έχει συνεχή παρουσία στη Σύρο τουλάχιστον από τον 16^ο αιώνα.¹⁰

Μικρή είναι και η παρουσία δύο άλλων κατηγοριών επωνύμων που βρίσκουν στο ονοματολογικό υλικό άλλων νησιών. Πρόκειται για τα δηλωτικά τύπου καταγωγής ή προέλευσης επώνυμα και εκείνα που δηλώνουν επαγγελματικές ενασχολήσεις. Στον πίνακα 1 παρουσιάζονται τα αριθμητικά στοιχεία που προκύπτουν από νησιωτικές πηγές του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα για τη Σύρο και μια σειρά άλλων νησιών. Εκεί διακρίνεται η συγκριτικά μικρότερη συμμετοχή των δηλωτικών πρόσφατης καταγωγής ή προέλευσης επωνύμων στο συριανό κατάστιχο, αφού στο τελευταίο περιορίζεται στο 3,4%, ενώ στα τεκμήρια των άλλων νησιών κινείται μεταξύ 7,5 και 12,5%. Η περιο-

7. Δεν θα επεκταθούμε εδώ στο θέμα της «φραγκικής» προέλευσης πολλών επωνύμων των Συριανών ή άλλων Κυκλαδίων. Ας σημειωθεί πάντως ότι συχνά σε καταλόγους «φραγκικών οικογενειακών ονομάτων» εντάσσονται συχνά ποικίλης προέλευσης και τύπων ονόματα, τα οποία νομίζω δεν απηχούν με βεβαιότητα φραγκική εποίκιση, βλ. σχετικό πρόχειρο κατάλογο συριανών ονομάτων που δημοσίευσε ο Ι. Α. Θωμόπουλος, «Φραγκικά επώνυμα στις Κυκλάδες», *Κυκλαδικά Θέματα* 14 (1986), 89-90.

8. Βλ. σχετικά Β. Παναγιωτόπουλος, «Μέγεθος και σύνδεση της οικογένειας γύρω στα 1700», *Τα Ιστορικά* 1 (1983), 6.

9. Βλ. Σπ. Ι. Ασδραχάς, Αικατερίνη Ασδραχάς, «Βαπτιστικά και οικογενειακά ονόματα σε μια νησιωτική κοινωνία: Πάτμος (ΙΑ'-ΙΘ', αιώνας)», *Οικονομία και νοσοτροπίες*, Αθήνα 1988, σ. 216-217.

10. Βλ. Ανδρ. Δρακάκης, *Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας*, τ. 1, Ερμούπολη 1948, σ. 87.

ρισμένη επίσης παρουσία στη Σύρο προσώπων προερχόμενων από άλλους τόπους αναδεικνύεται από τον ελάχιστο και μάλλον περιθωριακό αριθμό μερίδων που φέρουν κάποια ένδειξη ότι οι ιδιοκτήτες τους είχαν άλλη καταγωγή. Τα πρόσωπα αυτά απαντούν μία μόνο φορά στο κατάστιχο και είτε το όνομά τους συνοδεύεται με προσδιοριστικά του τύπου Ανδριώτης, Τηνιακός, ή Σιφουνιός είτε φέρουν δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης οικογενειακά ονόματα όπως: Βίτζι, Λαντινόδικ, Μαρτίν, Νταπέι, Πιάτζο κ.λπ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΕΠΩΝΥΜΑ ΔΗΛΩΤΙΚΑ ΤΟΠΟΥ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ Ή ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ
ΣΕ ΝΗΣΙΩΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ 18^{ου} - 19^{ου} ΑΙΩΝΑ

Νησιά	Έτος	Επώνυμα	%	Σύνολο
Μύκονος	1700	31	12,4	249
Σέριφος	1790	11	11,2	98
Πάτμος	1811	29	9,0	323
Ίος	1829	24	10,5	229
Μήλος	1829	13	9,1	142
Κίμωλος	1829	3	7,5	40
Αμοργός	1829	14	7,9	178
Σύρος	1790-1830	5	3,4	145

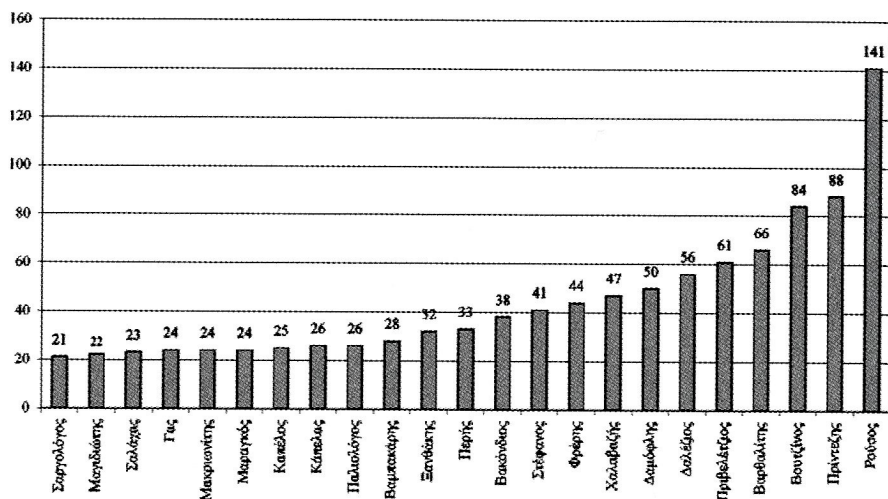
Πηγές:

Για τη Σύρο: Αρχείο Δήμου Άνω Σύρου, Κτηματολόγιο Σύρου χφ. 157.

Για τα υπόλοιπα νησιά: Δημητρόπουλος, *Μαρτυρίες*, σ. 130.

Ένα δεύτερο ενδιαφέρον στοιχείο αφορά τη μεγάλη διάδοση ορισμένων οικογενειακών ονομάτων, ονομάτων, τέτοιων μάλιστα που, καθώς δεν αποδίδουν φυσιολογικά χαρακτηριστικά ή άλλα κοινά γνωρίσματα, νομίζω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι προέρχονται από την ίδια οικογενειακή ρίζα. Στο γράφημα 1 έχουν περιληφθεί 23 οικογενειακά ονόματα, τα οποία εντοπίστηκαν ότι απαντούν το καθένα σε περισσότερες από 20 φορολογικές μερίδες. Είναι αξιοσημείωτο νομίζω ότι από τις 1.443 μερίδες του καταστήχου οι 141 –δηλαδή το 1/10 του συνόλου– χρεώνονται στο επώνυμο Ρούσος, ενώ υπάρχουν επίσης και άλλα επώνυμα με πολύ ισχυρή παρουσία, όπως το Πρίντεζης με 88 μερίδες, το Βουτζίνος με 84, το Βαρδαλίτης με 66, το Πριβελέτζιος με 61 κ.λπ.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΟΥ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΝΟΥΝ
ΠΑΝΩ ΑΠΟ 20 ΜΕΡΙΔΕΣ

Επισημαίνεται ότι οι συντάκτες του καταστίχου, έχοντας επίγνωση της σύγχυσης που δημιουργούσε η παρουσία τόσων πολλών συνεπώνυμων προσώπων, εφάρμοζαν ορισμένους κανόνες, με συστηματικότητα που δεν παρατηρείται συχνά σε ανάλογα τεκμήρια της ίδιας εποχής από άλλες περιοχές. Έτσι αναγράφουν το πατρώνυμο όλων σχεδόν των προσώπων, σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις δίνουν και το βαπτιστικό όνομα του πάππου. Επίσης σε κάποιες πολύκλαδες οικογένειες καταγράφουν κάποιο παρωνύμιο, που φαίνεται ενδεχομένως ότι δεν ήταν ατομικό αλλά προσδιοριστικό κλάδου (για παράδειγμα κλάδοι των Ρούσων φέρουν τα παρωνύμια Φούρλας ή Φουρλάκος, Συκαλάς ή Συκαλάκης, Ξύλενος ή Ξυλένιος, Σολάκης, Μαρμαριτίνης, Τουλούπης κ.ά.). Επιπροσθέτως, στις περιπτώσεις που οι γραφείς βρίσκονταν αντιμέτωποι με δύο πρόσωπα με κοινό βαπτιστικό, επώνυμο και πατρώνυμο πρόσθεταν λέξεις όπως «μικρός» ή «τρανός», προκειμένου να επικαλεστούν πλέον την ηλικία ως διακριτικό γνώρισμα. Τέλος, φαίνεται ότι οι συντάκτες των καταστίχων είχαν υιοθετήσει τη διαδεδομένη στη Σύρο οικογενειακή πρακτική, της χρήσης του ξένου και του ελληνικού τύπου ενός βαπτιστικού ονόματος (π.χ. Γεώργης και Τζώρτζης) ή παραλλα-

γών του ίδιου ονόματος (π.χ. Φρατζέσκος, Φραγκίσκος) προκειμένου να διακριθούν μέλη της οικογένειας με ίδιο όνομα.¹¹

Ανακεφαλαιώνοντας θα λέγαμε ότι η σταθερότητα των επωνύμων, η ύπαρξη λίγων αλλά πολύκλαδων και με μακραίωνη παρουσία οικογενειών, και η απουσία σχεδόν, των πρόσφατα εγκατεστημένων μη συριανής καταγωγής κατοίκων, συνιστούν ισχυρές ενδείξεις ότι η κοινωνία της Σύρου πριν την Επανάσταση του 1821 ήταν μια κοινωνία αυστηρά διαρθρωμένη με βάση τις ντόπιες οικογένειες, κλειστή όμως και αρκετά απομονωμένη από τον περίγυρό της. Επίσης, παρότι αρκετοί από τους κατοίκους της είχαν σε μόνιμη ή πρόσκαιρη βάση μεταναστεύσει στην Κωνσταντινούπολη,¹² φαίνεται ότι αντιστρόφως οι εισδοχές νέων κατοίκων και οι μετακινήσεις προς τη Σύρο από άλλα νησιά ήταν ελάχιστες.

Η «ιδιουπία» αυτή της Σύρου νομίζω ότι δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από το γεγονός ότι στον φθίνοντα 18^ο αιώνα και στις απαρχές του 19^{ου}, σε μία περίοδο δηλαδή ραγδαίας υποχώρησης του καθολικισμού στο Αιγαίο, στη Σύρο το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού παρέμεναν καθολικοί, ενώ οι ορθόδοξοι κάτοικοι αποτελούσαν μια ολιγάριθμη μειονότητα.¹³ Άραγε η απόλυτη κυριαρχία της καθολικής εκκλησίας σε ένα νησί που βρισκόταν σε ορθόδοξο περίγυρο, ευνόησε ή και επέβαλλε αυτήν την απομόνωση; Ή μήπως αντιστρόφως, χάρη στη σφικτά δομημένη και κλειστή κοινωνία που είχε διαμορφωθεί στη Σύρο, έγινε εφικτό να διασωθεί μία καθολική νησίδα στο κέντρο ενός ορθόδοξου πελάγους. Η απάντηση στο ερώτημα δεν είναι εύκολη, νομίζω όμως ότι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα που συντάσσεται το κτηματολόγιο έχουμε πλέον να κάνουμε με δύο διαδικασίες αλληλοτροφοδοτούμενες.

Η πλημμυρίδα των προσφύγων που εγκαταστάθηκε στη Σύρο μετά την Επανάσταση του 1821 έχει αφήσει επίσης κάποια, ελάχιστα αναλογικά με το μέγεθος της πληθυσμιακής μετακίνησης, ίχνη στο κτηματολόγιο. Πρόκει-

11. Για τη συνήθεια αυτή βλ. Α. Σιγάλας, «Συρίων βαπτιστικά - παρωνύμια - επωνύμια», ανάτυπο από τον τόμο 6 του *Λεξικογραφικού Αρχείου*, Αθήνα 1921, σ. 173.

12. Βλ. σχετικά Ιω. Καραχρήστος, «Μετανάστευση Συριανών στην Κωνσταντινούπολη (1759-1818)», Πρακτικά του Β' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου: *Η Ελλάδα των νησιών από τη Φραγκοκρατία ως σήμερα*, Επιμέλεια: Αστέριος Αργυρίου, τ. 2, Αθήνα 2004, σ. 161-171.

13. Βλ. συγκεντρωμένες μαρτυρίες για τον αριθμό των καθολικών και των ορθοδόξων κατοίκων του νησιού Δημητρόπουλος, *Μαρτυρίες*, σ. 62-63, 227-231. Οι λόγοι επικράτησης και του καθολικού δόγματος στη Σύρο αποτελούν νομίζω ανοικτό ερώτημα για την ιστορική έρευνα. Πρόσφατα το θέμα έδιξε σε ανακοίνωσή του ο Μ. Ρούσσος-Μηλιδώνης, «Λόγοι επικράτησης του ρωμαιοκαθολικού τυπικού και δόγματος στη Σύρο κατά τη μεταβατική από την Ενετοκρατία στην Τουρκοκρατία περίοδο, 1537-1637», *Η Ελλάδα των νησιών*, τ. 2, σ. 447-455.

ται για πρόσωπα που έχουν ενσωματωθεί στις τελευταίες σελίδες του και φέρουν επώνυμα νεοπαγή για το μέχρι τότε ονομαστικό της Σύρου. Σύμφωνα με τις εγγραφές του κτηματολογίου η περιουσία τους, παρότι πρόκειται για πρόσωπα που λίγα χρόνια μετά θα διαδραματίσουν κεντρικό ρόλο στη δημιουργία και την ιλιγγιώδη ανάπτυξη της Ερμούπολης, περιορίζεται σε ένα με δύο ακίνητα (ενδεικτικά σημειώνονται οι: Ιάκωβος και Λουκάς Ράλλης, Νικόλαος και Μανώλης Πρασακάκης, Αθανάσιος Λαδόπουλος κ.ά.).¹⁴ Συνολικά εντοπίστηκαν 31 πρόσωπα που πιθανολογείται ότι είναι νέοι κάτοικοι του νησιού –τα οικογενειακά τους ονόματα αναγράφονται στο παράρτημα Γ–¹⁵ μια πιο ενδελεχής έρευνα όμως θα μπορούσε ίσως να αποφέρει την προσθήκη λίγων ακόμη.¹⁶

Οι περιουσίες

Όπως αναφέρθηκε ήδη στο κτηματολόγιο καταγράφονται τα ακίνητα που αποτέλεσαν την αρχική μερίδα κάθε νοικοκυριού ή όσα εντάχθηκαν κατόπιν σε αυτήν. Παρέχονται πληροφορίες για τα πρόσωπα που συνεισέφεραν να σχηματιστεί η περιουσία του νοικοκυριού (ατομική περιουσία του αρχηγού του νοικοκυριού, της συζύγου του ή άλλων συννοικούντων συγγενικών προσώπων), τα περιουσιακά στοιχεία που ενεγράφησαν στη μερίδα λόγω κληρονομιών ή δωρεών, καθώς και τα ακίνητα που αποκτήθηκαν από άλλες πηγές (κυρίως αγορές ή ανταλλαγές). Συχνά επίσης δίνονται και κάποιες πληροφορίες για την τύχη όσων ακινήτων αφαιρέθηκαν από μια μερίδα στα χρόνια που παρέμεινε το κατάστιχο εν χρήσει, είτε με τη μορφή απλών διαγραφών χωρίς σχόλια είτε με τη σημείωση ότι η μερίδα κλείνει και περνά

14. Βλ. ενδεικτικά για την παρουσία τους στην Ερμούπολη τα σχετικά λήμματα στα Ευρετήρια του έργου του Ανδρ. Δρακάκη, *Ιστορία του οικισμού της Ερμούπολεως*, τ. 1 (1821-1825), Αθήνα 1979, και τ. 2 (1826-1827), Αθήνα 1983.

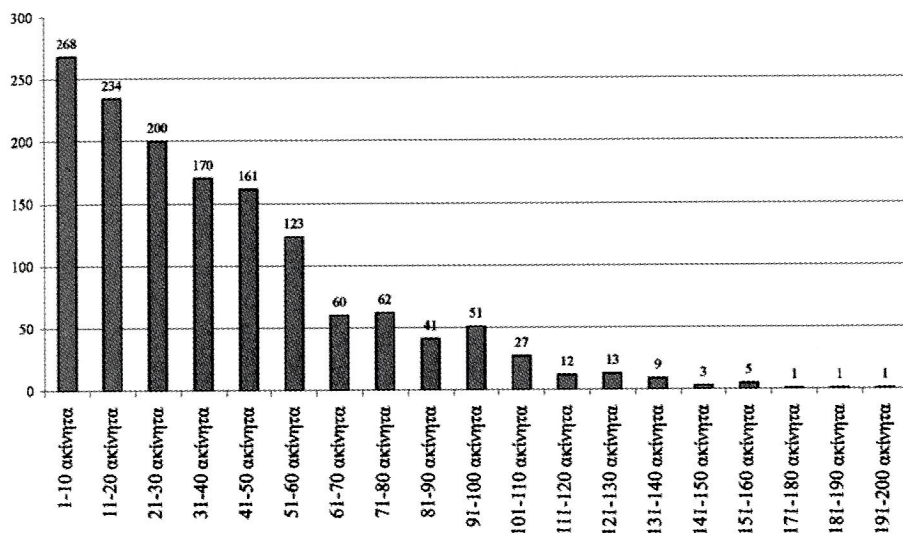
15. Στο παράρτημα αναφέρονται 27 οικογενειακά ονόματα, δύο-τρία εκ των οποίων δεν έχουν διαβαστεί με ασφάλεια. Τα επώνυμα Νερομυλιώτης και Πρασακάκης εμφανίζονται από δύο φορές, ενώ δύο ακόμη προσώπων είναι γνωστό μόνο το βαπτιστικό όνομα.

16. Μια περαιτέρω ένδειξη ότι τα πρόσωπα αυτά δεν είναι παλαιοί κάτοικοι του νησιού παρέχει η απουσία τους από το παλαιότερο κτηματολόγιο της Σύρου, τα ονόματα του οποίου αποδελτίωσε η Ελένη Παπαμακαρίου στο πλαίσιο της μελέτης της που αναφέρθηκε παραπάνω (σημ. 2). Επίσης δεν περιλαμβάνονται σε οθωμανικό κατάστιχο του έτους 1753 το οποίο μελέτησε ο Γ. Βίδρας στη μεταπτυχιακή εργασία του με τίτλο, «Φορολογικές λειτουργίες μιας νησιωτικής κοινότητας κάτω από την οθωμανική κυριαρχία. Η περίπτωση της Σύρου μέσα από τη μελέτη του καταστίχου του κεφαλικού φόρου του έτους 1753», Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 2007.

πλέον σε κάποιο συγγενή –κατά κανόνα τέκνο– του καταγεγραμμένου. Η αποδελτίωση του πλούτου αυτού πληροφοριών και η επίπονη προσπάθεια να εντοπιστεί η διαδρομή κάθε ακινήτου μετά τη διαγραφή του από μία μερίδα και την εγγραφή του σε μία άλλη απαιτεί περαιτέρω έρευνα. Στη φάση αυτή της επεξεργασίας των στοιχείων μπορεί να επιχειρηθεί ένα σχόλιο για τον αριθμό των ακινήτων που φέρονται εγγεγραμμένα στις οικογενειακές μερίδες, ανεξαρτήτως από την περαιτέρω τύχη τους.

ΓΡΑΦΗΜΑ 2

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΜΕΡΙΔΩΝ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΤΩΝ ΑΚΙΝΗΤΩΝ ΠΟΥ ΕΓΓΡΑΦΟΝΤΑΙ ΣΕ ΑΥΤΕΣ

Σημειώσεις

- Υπάρχουν ακόμη τρεις μερίδες: μια με 214 ακίνητα, μια με 224 και μια με 281.
- Σύνολο μερίδων 1443.

Στο γράφημα 2 έχουν κατανεμηθεί οι μερίδες του κτηματολογίου με βάση τον αριθμό των ακινήτων που φέρονται να διήλθαν από τα χέρια των προσώπων στα οποία είχαν χρεωθεί. Βλέπουμε έτσι ότι σε 268 προσωπικές μερίδες είχαν χρεωθεί 1-10 ακίνητα, σε 234 11-20 κ.ο.κ. Χονδρικά θα λέγαμε ότι στις μισές περίπου από τις 1.443 μερίδες του κτηματολογίου είχαν χρεωθεί από 1 έως 30 ακίνητα. Όπως φαίνεται στο γράφημα 2, όσο αυξά-

νεται ο αριθμός των ακινήτων τόσο μειώνεται ο αριθμός των κατόχων τέτοιων μεγάλων μερίδων, για να καταλήξουμε σε τρία πρόσωπα, στα οποία έχουν εγγραφεί από 170 έως 200 ακίνητα και σε τρία ακόμη που κατέχουν περισσότερα από 200 ακίνητα. Το πυραμιδικό αυτό σχήμα των ιδιοκτητών ακινήτων είναι βεβαίως εν πολλοίς αναμενόμενο και με κάποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις κοινό σε όσες περιοχές επιχειρήθηκε κάποια ανάλογου τύπου καταμέτρηση. Το στοιχείο που προξενεί έκπληξη είναι, νομίζω, ο μεγάλος αριθμός ακινήτων που εγγράφονται στις μερίδες. Και δεν αναφερόμαστε τόσο στα 11 πρόσωπα που κατέχουν περισσότερα από 150 ακίνητα, καθώς λίγο ως πολύ παντού υπήρχαν κάποιοι τοπικοί πρόκριτοι με ξεχωριστά μεγάλη περιουσία. Αυτό που προκαλεί εντύπωση είναι κυρίως το φαινόμενο της κατοχής μεγάλου αριθμού ακινήτων σε όλες σχεδόν τις βαθμίδες της κλίμακας, εις τρόπον ώστε 621 νοικοκυριά –δηλαδή το 43% του συνόλου– κατείχαν το καθένα από 31 έως 150 ακίνητα.

Ήταν επομένως η ύπαρξη μεγάλων ακινήτων περιουσιών τόσο εκτεταμένη στη συριανή προεπαναστατική κοινωνία όσο υποδεικνύουν τα αριθμητικά αυτά στοιχεία; Νομίζω ότι εδώ η πρώτη εντύπωση που δημιουργούν οι αριθμοί είναι παραπλανητική. Καταρχήν, τον αριθμό των ανά μερίδα ακινήτων, ενισχύει η πρακτική να περιλαμβάνουν σε αυτήν και ακίνητα των συνοικούντων μελών, κυρίως άγαμων τέκνων. Η πιο σημαντική όμως αιτία της ύπαρξης πολλών ακινήτων είναι ότι στην πραγματικότητα δεν έχουμε να κάνουμε με κατόχους μεγάλων περιουσιών αλλά με πρόσωπα που κατέχουν πολυδιασπασμένες, κομματιασμένες σε πολλά μικρά τμήματα, αγροτικές ιδιοκτησίες. Μία ένδειξη του μικρού μεγέθους των ακινήτων αυτών είναι ότι στη μεγάλη πλειονότητα ο φόρος που τους καταλογίζεται δεν ξεπερνάει τη μισή ή τη μία μονάδα.

Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά στο φαινόμενο του κατακερματισμού της αγροτικής ιδιοκτησίας που έχει παρατηρηθεί κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας και σε άλλα νησιά του Αιγαίου.¹⁷ Στη Σύρο φαίνεται ότι είχε πάρει πολύ μεγάλες διαστάσεις. Το εθιμικό κληρονομικό δίκαιο, που επέβαλλε τη διατήρηση της προικώας περιουσίας στην κατοχή της συζύγου

17. Βλ. για το θέμα Σπ. Ι. Ασδραχάς, «Κατακερματισμός της αγροτικής ιδιοκτησίας το παράδειγμα της Πάτμου», *Ζητήματα Ιστορίας*, Αθήνα 1983, σ. 65-78· ο ίδιος, «Νησιωτικές λοιπόντες: οι φορολογικές λειτουργίες», *Τα Ιστορικά* 8 (1988), 35· Ευαγγελία Μπαλτά, «Από το φορολογικό τεκμήριο στην αγροτική οικονομία. Οι καλλιέργειες στη Σαντορίνη το 18ο αιώνα», *Τα Ιστορικά* 6 (1986), 293-299· Λιάτα, *Η Σέριφος*, σ. 169· Ελευθερία Ζέη, «Ο γάμος, ο θάνατος και η ακίνητη περιουσία στην Πάρο τον 18ο αιώνα: Πρώτες προσεγγίσεις», *Τα Ιστορικά* 20 (1994), 65· Δημητρώπουλος, *Η Μύκονος*, σ. 47-48.

και κυρίως, την προίκιση όλων των τέκνων, αρρένων και θηλέων,¹⁸ αποτέλεσε νομίζω έναν σταθερό παράγοντα τροφοδότησης της διάσπασης της οικογενειακής περιουσίας σε όλο και μικρότερα μερίδια.

Ο μηχανισμός ανάσχεσης του κατακερματισμού που είχε δημιουργηθεί με το δεσμό της προτίμησης των συγγενών καταρχήν και των γειτόνων κατά δεύτερο λόγο, στις διενεργούμενες μεταβιβάσεις ακινήτων φαίνεται ότι δεν απέδωσε τα αναμενόμενα. Αντίθετα μάλιστα η αυστηρή τήρηση της προτίμησης σε ένα περιβάλλον ήδη κατακερματισμένης και συνεχώς περαιτέρω διασπώμενης λόγω των κληρονομιών, γης, σε συνδυασμό με την προνομιακή προστασία των συγγενών έναντι των γειτόνων, ενδέχεται να λειτούργησε προς την αντίθετη κατεύθυνση από εκείνη για την οποία θεσπίστηκε. Αποτέλούσε δηλαδή τροχοπέδη στη συγκέντρωση και ενοποίηση, μέσω αγορών, των κλήρων και εμπόδιο στο σχηματισμό μεγαλύτερων ενιαίων ιδιοκτησιών. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει ίσως να ενταχθεί η τροποποίηση του δεσμού της προτίμησης που επιχειρεί στα 1812 η κοινότητα της Σύρου, μεταβάλλοντας παλαιότερη απόφασή της του 1695.¹⁹

Προσπαθώντας να αποκτήσουμε μια πιο καθαρή εικόνα της διάσπασης της περιουσίας των Συριανών την εποχή αυτή θελήσαμε να εστιάσουμε σε ένα-δυο τυχαία παραδείγματα και να παρακολουθήσουμε από πιο κοντά τον τρόπο που συγκροτήθηκαν οι φορολογικές αυτές μερίδες, την προέλευση των ακινήτων και τις περιοχές που βρίσκονταν. Και τα δύο παραδείγματα αποτελούν μεσαίου μεγέθους μερίδες, δεν γνωρίζουμε όμως αν συνιστούν απολύτως αντιπροσωπευτικά δείγματα, καθώς κάτι τέτοιο θα απαιτούσε ανάλογη ανάλυση σε μεγάλο αριθμό μερίδων ή καλύτερα στο σύνολό τους, η οποία δεν έχει ακόμη πραγματοποιηθεί.

Το πρώτο παράδειγμα αφορά τη μερίδα του Νικόλα Βαρδαλίτη του Μαρίνου, στην οποία είχαν εγγραφεί συνολικά 30 ακίνητα. Η προέλευσή τους ήταν η ακόλουθη: 10 ακίνητα στην αρχή της μερίδας, χωρίς κάποια ένδειξη, κατά πάσα πιθανότητα από δικούς του πόρους, 9 της συζύγου του, 3 από τη μητέρα της συζύγου του, 1 δωρεά στο παιδί του από έναν θείο του,

18. Βλ. Ανδρ. Δρακάκης, «Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας. Η δικαιοσύνη και το δίκαιον», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 6 (1967), 127-128, 239-256· I. Karachristos, *Familie, Verwandtschaft, Heirat und Eigentumsübertragungen. Das Beispiel der griechischen Insel Syros (1750-1820)*, δακτ. διδακτορική διατριβή, Universität Wien, Βιέννη 1998, σ. 173-179.

19. Βλ. σχετικά Δ. Δημητρόπουλος, «Το δικαίωμα προτίμησης στα νησιά του Αιγαίου: επιπτώσεις και προσαρμογές κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου», *Τα Ιστορικά* 33 (2000), 221-228.

1 δωρεά από κάποιο πρόσωπο για το οποίο δεν δηλώνεται συγγένεια, 4 από αγορές και 2 από ανταλλαγές. Στη μερίδα του περιλαμβάνονταν 3 σπίτια από τα οποία δηλώνεται η θέση μόνο του ενός (στο Γιαλό), προφανώς τα δύο άλλα βρίσκονταν στη Χώρα και κατά τη συνήδη πρακτική που ακολουθείται στο κατάστιχο δεν αναγράφεται η ακριβής τους θέση. Τα υπόλοιπα 27 ακίνητα βρίσκονταν διάσπαρτα σε 18 διαφορετικές περιοχές, όπως φαίνεται και στο χάρτη 1.

Ο δεύτερος είναι ο Αντώνης Μακρινιώτης του Γιαννούλη στη μερίδα του οποίου είχαν εγγραφεί συνολικά 50 ακίνητα. Η προέλευσή τους ήταν η ακόλουθη: 3 ακίνητα, όπως και στον Νικόλα Βαρδαλίτη, χωρίς ένδειξη στην αρχή της μερίδας τα οποία τα θεωρούμε δικά του αποκτήματα, 11 της συζύγου του, 10 από την μητέρα του, 6 από έναν θείο του, 7 από την πεθερά του, 7 από ανταλλαγές, 6 από αγορές. Σημειώνεται ότι από τις ανταλλαγές μία συνήψε με τον πατέρα του και μία με τον πεθερό του. Η μερίδα φέρει κάθετες γραμμές και στο τέλος έχει τεθεί σημείωση ότι πέρασε στο γιο του. Τα 50 ακίνητα βρίσκονταν σε 31 διαφορετικές περιοχές, όπως φαίνεται στο χάρτη 2.

Στις δύο αυτές περιπτώσεις που εξετάσαμε έχουμε μια σχετικά ισόρροπη προέλευση της περιουσίας από αγορές ή ανταλλαγές και κυρίως από οικογενειακές πηγές μέσω κληρονομιών ή δωρεών, σημαντικό τμήμα των οποίων προέρχεται από το στενό συγγενικό κύκλο και κυρίως από θείους.²⁰ Οι ανταλλαγές απαντούν με μεγάλη συχνότητα στο κτηματολόγιο, προφανώς αποτυπώνοντας την προσπάθεια των κατοίκων αν όχι να συνενώσουν τα νέα ακίνητα με τα υπάρχοντα, τουλάχιστον να συγκεντρώσουν κατά το δυνατόν την περιουσία τους σε κοντινές περιοχές.

Οι ονομασίες των θέσεων που αναφέραμε με αφορμή τα δύο αυτά παραδείγματα μας φέρνουν σε μια ακόμη σπουδαία δεξαμενή τεκμηριωτικού υλικού που παρέχει το συριανό κτηματολόγιο. Ο πλούτος τοπωνυμίων και μικροτοπωνυμίων που περιλαμβάνει στις σελίδες του μπορεί να συμβάλει στην αποκατάσταση του ιστορικού τοπωνυμικού χάρτη του νησιού, ενώ επιτρέπει τη σκιαγράφηση των περιοχών στις οποίες πύκνωναν οι αγροτικές περιουσίες και επομένως και η αγροτική δραστηριότητα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Παράλληλα, η αποδελτίωση του ονοματολογικού του υλικού προ-

20. Συχνό είναι το φαινόμενο δωρεών από θείους σε ανίψια και σε άλλα νησιά των Κυκλάδων που έχουν γίνει σχετικές έρευνες βλ. Δημητρόπουλος, *Η Μύκονος*, σ. 226-227. Μαρία Σπηλιωτοπούλου, *Η Σαντορίνη στην Τουρκοκρατία. Κοινωνικές και οικονομικές πρακτικές στο πλαίσιο της οικογένειας*, δακτυλ. διδακτορική διατριβή, Παν. Κρήτης, Ρέθυμνο 2005, σ. 360-361.

σφέρεται για τη μελέτη και σειράς άλλων ζητημάτων. Ας σημειώσουμε εδώ, κλείνοντας την περιδιάβασή μας στο κτηματολόγιο, ένα μόνο στοιχείο: την ισχυρή αντοχή των συριανών τοπωνυμίων στον χρόνο. Η απόπειρα εντοπισμού στο κτηματολόγιο 67 ονομασιών θέσεων που μνημονεύονταν σε τρία δικαιοπρακτικά έγγραφα του τέλους του 16^{ου} αιώνα απέδωσε την ταύτιση 62 ονομασιών,²¹ δείχνοντας την αδιάκοπη χρήση των συριανών τοπωνυμίων και μικροτοπωνυμίων στο μακρό διάστημα των δυόμισι περίπου αιώνων που χωρίζει τα τεκμήρια αυτά.

---

21. Βλ. Δ. Δημητρόπουλος, «Τοπωνύμια και μικροτοπωνύμια στα νησιά του Αιγαίου: Όψεις της αντοχής της σήμανσης του τόπου στο χρόνο», *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου. Ιστορικά Μελετήματα*, Τετράδια Εργασίας 18, Αθήνα 2003, σ. 54-57.

Προέλευση ακινήτων
Νικόλα Βαρδαλίτη

10 χωρίς ένδειξη στην
αρχή της μερίδας
9 της συζύγου
3 από τη μητέρα της
συζύγου
1 δωρεά σε τέκνο του
από δείο
1 δωρεά από πρόσω-
πο που δεν δηλώ-
νεται συγγενής
4 αγορές
2 ανταλλαγές
30 ακίνητα συνολικά

Χάρτης 1: Οικογενειακή μερίδα Νικόλα Βαρθαλίτη του Μαρίνου

Προέλευση ακινήτων
Αντώνη Μακριωνίτη

3 χωρίς ένδειξη στην
αρχή της μερίδας
11 της συζύγου του
10 από τη μητέρα του
6 από ένα θείο του
7 από την πεθερά του
7 από ανταλλαγές
(1 με τον πατέρα του
1 με τον πεθερό του)
6 από αγορές
50 ακίνητα συνολικά

Χάρτης 2: Οικογενειακή μερίδα Νικόλα Αντώνη Μακριωνίτη του Γιαννούλη

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ

ΕΠΩΝΥΜΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
Αλτουβάς	6		6
Αρχάγγελος	6		6
Βακόνδιος	36	2	38
Βαμπακάρης	27	1	28
Βαρδαλίτης	60	6	66
Βαρόπουλος	6	2	8
Βελής	4	0	4
Βιτάλης*	9		9
Βουτζίνος	75	9	84
Γαδ	22	2	24
Γιουστινιάνης	5		5
Δαλέζιος	49	7	56
Δαμουλής	3	2	5
Δαμόφλης	50		50
Δαπόλας	13		13
Δάσκος	10		10
Δελασούδας	5		5
Δούναβης	12		12
Δουράτζος	17	2	19
Καννέλος	2		2
Κάπελας	17	9	26
Καπέλος	23	2	25
Καρνέρης	7		7
Κομνηνός	3		3
Κουκουλάς	5		5
Λαλαζανής	2		2
Λαπιέρας	4		4
Λαρέντζος	2		2
Λέχος	2		2
Λούβαρης	16	1	17
Λουράντος	2	1	3
Μαγιδιώτης	20	2	22
Μακρινιώτης	17	7	24
Μαμάης	2		2
Μανιβάρδας	2		2
Μαραγκός	24	1	24
Μαρινέλος	6	1	7
Νταμιράλιας	4		4

ΕΠΩΝΥΜΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
Ντελαρόκας	3		3
Ξανθάκης	24	8	32
Ξεστρίνης	5	1	6
Παλαμάρης	3		3
Παλιολόγος	24	2	26
Παπαμανόλης	5	1	6
Περής	28	5	33
Πολυκρέτης	5		5
Πουσκαγίνος	3	1	4
Πριβελέτζιος	47	14	61
Πρίντεζης	75	13	88
Ραγουζέος	12		12
Ραϊμόνδος	2		2
Ρίγγος	2		2
Ριγούτζος	15		15
Ρόσης	2		2
Ροσολάτος	18		18
Ρούσος	124	17	141
Σαλάχας	18	5	23
Σαργολόγος	21		21
Σιγάλας	8		8
Στέφανος	36	5	41
Τούντας	7		7
Φρέρης	38	6	44
Χαλαβαζής	40	7	47
Χάλκαρης	2	1	3

* Δεν ανήκουν όλοι στην ίδια οικογένεια, καθώς ένας αναφέρεται ως Ανδριώτης και άλλος ως Τηνιακός. Το οικογενειακό όνομα Βιτάλης απαντά, όπως είναι γνωστό, στα νησιά αυτά.

Β. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΑΛΑΙΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ
ΠΟΥ ΑΠΑΝΤΟΥΝ ΜΙΑ ΦΟΡΑ ΣΤΟ ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ

1. Αββάτε	42. Μυτιληνός
2. Απερή(;))	43. Νεγρεπόντε
3. Απιέτο	44. Νταελί
4. Ατίστης	45. Νταπέι
5. Βικέ(;))	46. Ντε Φίλιππο
6. Βίτζι, Καπιτάνο	47. Ντελίνης
7. Βλάντζις	48. Ξενόπουλος
8. Βλάσης	49. Παλακίνη (;))
9. Βλάχης	50. Παπαλουκά
10. Βούργαρης	51. Παπάς
11. Γάρδαβος(;))	52. Παρόκης
12. Γαρδανά	53. Πιάτζο
13. Γρανάρολο	54. Πινιάνο Ριβολάτο
14. Γρυπάρη	55. Πινιόλ
15. Δακρότζες	56. Πλατής
16. Δαπόντες	57. Πόσο
17. Δορόπουλος(;))	58. Ραπέτη(;))
18. Δρίτζης / Τρίτζης	59. Ρετζίνας
19. Ζιώτης	60. Ριβολάτος
20. Θεοχάρης	61. Ριμόντο
21. Καλόμενος	62. Ρουψής
22. Καρδαμίτζης	63. Σακραμέντο
23. Καρούστιος(;))	64. Σαρδάμης(;))
24. Κεφάλας	65. Σάρτου(;))
25. Κλιδά	66. Σκαρπερές
26. Κοντίλας	67. Σορτιπερτ(;))
27. Κορέ	68. Στειζάνο(;))
28. Κουντουράς	69. Τούλου
29. Λάζας	70. Τούχας(;))
30. Λαλέξιου	71. Τρόφιμωφ
31. Λαντινόβικ	72. Φαλιέρος
32. Λεβάλες	73. Φαντασίας(;))
33. Λιβαδάρας	74. Φιλιππούτζος
34. Λιπάριος	75. Φόσης
35. Μαζινό	76. Φούκας
36. Μακρονικόλα	77. Φρανκιάς
37. Μαρτίν	78. Χαδουμής
38. Μεράνκος	79. Χαρνέρης
39. Μουλιέρης	80. Χατζηανδρέας
40. Μπακίρης	81. Χριστόδουλος
41. Μπαρότζης	

Γ. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΠΟΥ ΠΙΘΑΝΟΛΟΓΕΙΤΑΙ
ΟΤΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΘΗΚΑΝ ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΣΤΗ ΣΥΡΟ

Ασλάν
Αυγερινός
Βαρότσης
Γλαράς
Ζαραχάτης
Ζέη
Κατινάκης
Κλης
Κολάκης
Κοντός
Κοσμάς
Λαδόπουλος
Μαρσέλος
Μάστορης

Μηνάς
Μπέλος
Νερομυλιώτης (2 πρόσωπα)
Παπαδούκα
Πατούσας
Πρασακάκης (2 πρόσωπα)
Ράλλης
Σαριγιάννης
Σκαντάλης
Τζένιος
Τζιανή
Φολανού;
Χαϊδούσης